

EESTI RAHVAKUNSTI JA KÄSITÖÖ LIIT

www.folkart.ee

25 aastat taastamisest

2014. aastast annab ERKL välja märki **TUNNUSTATUD EESTI KÄSITÖÖ** – käsitööettevõtlaste edendamiseks ja kõrgetasemeliste toodete esiletõstmiseks. Märki saab taotleda ühele kindlale tootegrupile. Täna on oma tooteperele saanud tunnustuse 13 ettevõtjat.

• **HAAPSALU KÄSITÖÖSELTS** Aasa Jõe-laid, Pille Källe, Pille Schneider, Saima Tee traditsiooniline Haapsalu sall ja rätik

• **ANGELIKA NÖPS** niplispitsi tehnikas rahvuslikud pitsid

• **RIINA TOMBERG** rahvuslike rõivaste sari „Varjud ja värvid“

• **SCHENKENBERG OÜ** Aivar Reidla muuseumiesemete koopia-tena valmistatud hõbe-ehted

• **ULVE KANGRO** setu pitsi ainetel loodud rõivad ja aksessuaarid

• **KÜLLI JACOBSON** rahvusmustrites kirikindad

• **KATRE ARULA** kindakirja autoritehnikas valmistatud tooted

• **KODUKÄSITÖÖ OÜ** Raja Kohv rahvuslikud jakid

• **TEOPAİK OÜ** Anu Randmaa roositud kudumid

• **SIRJE RAUDSEPP** „Kadrioru karud“

• **MTÜ PIIRI PEAL** kollektsioon „Sinilnik“

• **FELTMILL OÜ** tooteperekond KOE

• **VILLAPAI OÜ** eesti maalamba- ja alpavillast lastekudumid

Riina Tombergi varjud ja värvid

Tunnustatud Eesti Käsitöö märki kannavad kudumid **Riina Tombergi** kollektsioonist „Varjud ja värvid“. Aastakümneid lihtsaid ja maitsekaid kudumeid loonud kunstnikule oli tervikliku kollektsiooni loomine esmakordne.

Ungarisse unustatud

„Varjud ja värvid“ sündis inspireerituna külaskäigust Budapesti Rahvamuuseumi aastal 2013. „Olin lugenud, et sealses muuseumis on Eesti asju, kogutud enne Esimest maailmasõda ühe Ungari folkloristi poolt, kes käis Eestis ja kogus siit ka etnograafilisi esemeid. Saime loa töötada Budapesti Rahvamuuseumis kolm päeva. Viimasel päeval ilmusid ühest sahtlist kaks jakki – Saaremaa jakki! Hästi kõvast kodukootud kalevist, seisavad nurgas püsti. Kätsi õmmeldud, õmblused kõik linase niidiga. Ja need olid veidi rohmakalt kanditud punase kangaga. Ma isegi ei teinud pilti neist. Joonistasin ruudulise paberi peale. Kõnetasid mind niivõrd, et mul tekkis suur soov kuidagi need üles äratada. Nad olid seisnud Budapesti muuseumis puutumatusena pea sada aastat. Seal tulid mu „Varjud ja värvid“ Riina Tombergi jakid on tundliku stilistikaga, lihtsad ja kantavad. Lõigetes on teistelegi Eesti traditsioonilistele ülerõivastele omaseid jooni, kõva kalevi asemel on pehme maavilane kudum.

Käsitööliseks kasvamine

Tarbekunstnike lapsena (ema tekstiilikunstnik Mall Tomberg, isa sisekujundaja ja disainer Bruno Tomberg) kasvas Riina üles käsitöö keskel. Kuduma õpetas teda vanaema, kes tundis veel pärimuslikke käest kätte edasi antud võtteid. Enda nimetamisel jääb Riina tagasihoidlikuks: käsitöölise: „Mina disaineri nime enda kohta ei taha kasutada, sest praegu on disain kui mõiste väga devalveerunud, seda riputatakse igale poole külge. See oli konkreetne moment, kui otsustasin, et olen käsitöölise. Kuskil 1990-ndate alguses, kui igapäevane olme tundus hästi vilets, oli Kunstihoones tekstiilikunsti ülevaatenäitus. Seisin üksinda seal näitusesaalis ja mõtlesin, et parem teen sokke. Et ma ei tee kunsti, mis ripub seinale. Tahtsin teha midagi, mida inimestel on iga päev võimalik endale ümber panna. Ja siis ma otsustasin, et olen käsitöölise.“

Lugesin läbi Jacques Le Goff'i „Keskaja inimese“. Seal oli käsitöölised nii kirjutatud, et see toetas minu arusaamist veelgi. Oli eristatud see, et kunstnik väljendab iseennast, aga käsitöölisel on muu ülesanne – eseme valmistamine ilma individualismita. Mulle see väga sobis. Ma saan end piisavalt väljendada, vahendades traditsiooni tänapäeva.“

Väljasööstvad värvid

Esimesed Eesti Rahva Muuseumis käigud võttis Riina ette koos vanaisaga. „Seal olid väljatõmmatavad seinasuured stendid, ilmselt vabariigiaegsed, millel Saaremaa kindad ja kodus kootud Saaremaa rätikud. Need on mul siia maani silme ees. Ma ei tea, miks. Lihtsamat asja kui Saaremaa kinnas või ruuduline kootud rätik ei ole, aga kuidagi ta nii mõjus. Saime minna ka ERMi keldrisse ja kui seal kapiuksed lahti tõmmati, siis värvilised Muhu seelikud sööstsid kapist välja! Sest nad olid niimoodi surutud kappi, et kui ukseid lahti tegid, siis nad justkui hüppasid sealt välja.“

Pärast õpinguid kunstinstituudis suundus Riina tööle Saaremaale, toonasesse piiritsoon. Nüüdseks on Kuressaare Riina

Riina Tomberg

Fotod: Sandra Urvak

koduks olnud enamiku tema elust. Mälestusi jagub aga veelgi varasemasse aega: „Sõitsime kolmekesi, mu ema ja tema hea sõbranna Helen Sireliga, kes oli Uku esimene peakunstnik, tema Zaporozhetsiga ringi mööda Muhu saart ja pildistasime Muhu tekke. Sellised olid välitööd nelikümmend aastat tagasi.“

Mõista erinevust

Rahvakunsti hoidmine on Riina jaoks väga tähtis. „Kui me enda identiteeti tunnustame ja hoiame, siis meil on kergem mõista teiste erinevust. Kui oleme kõik ühesugused – ühtemoodi riides, mõtleme ühtemoodi –, siis on nii, et kui keegi on natuke teistmoodi, tekib konflikt,“ ütleb Riina. „Me oleme Euroopas ja terves maailmas imetuse ja imetluse objektid, et meil veel tehakse sellist rahvuslikku asja, peent rahvuslikku käsitööd. On ju vaja, et see ei kaoks ära.“

Kunstiinstituudi ajal hakkasin käima ekspeditsioonidel Lääne-Siberis koos ERMi töötajatega. See, mida me siin rahvakunstiks nimetame, oli seal igapäevases kasutuses. Nägime seda, mida meil enam ei olnud – et rahvakunst ongi elu ise.“

Riina Tombergi toodetega on võimalus tutvuda Eesti Käsitöö Majas, Pikk 22, Tallinn. Vt ka: www.facebook.com/ruutjatriip

Ethel Haugas

Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit saab 25 aastat vanaks.

Oled olnud hinge ja südamega selle asutamise ja tegutsemise juures. Milline emotsioon või mälestus Sul sellega seoses eelkõige esile kerkib?

ANU RAUD, akadeemik:

● Tegemist on liiduga, mis liidab, seltsiga, kust leiab seltsi. See on eestimaine ja kodune koht. Liivi Soova on suurepärase juht. Energia ja pühendumine. Alati rõõm kohtuda. Ei kujuta ette mardipäeva ilma mardiladada. Sooviks edasikestmist liidule, kust paljud inimesed tuge ja seltsi leiavad.

JUHAN KAJANDU,

rahvakunstimeistrite koondise „Uku“ direktor, käsitööliidu üks taastajaid:

● Kui 25 aastat tagasi taastati Eesti Kodutööstuse Edendamise Keskse tegevus, tundus loomulikuna, et kaasatud saab ka selleks ajaks juba 26 aastat tegutsenud „Uku“. 1966 valitsuse määruse alusel loodud „Uku“ sarnanes teistele riigi-ettevõtetele ühe erinevusega – põhitöölised töötasid kodudes. See andis paljudele võimaluse teenida näputööga elatist kodust lahkumata. Ja see „näputöö“ päästis meie rahvakunsti väljasuremisest.

Eesmärgiks oli suveniiride tootmine. Tänu esimeste peakunstnike oskuslikule suunamisele alustati tegutsevate käsitöömeistrite väljaotsimise ja nende tööks vajalike tingimuste loomisega. Mureks olid materjalid. Isegi tavalist kindalõnga polnud kusagilt osta, rääkimata linasest või peenvillastest, nahast, väärspuidust või vaskplekist. Siin aitasid ettevõttele eraldatud fondid ja teised ettevõtted, kes lahkelt olid nõus rahvakunsti aitama. Kunstilise külje ja etnograafilise täpsuse eest vastutasid professionaalsed kunstnikud, kes koos Etnograafiamuseumi töötajatega jälgisid, et meistrite pakutud näidised oleksid autentsed ja kvaliteetsed. Ka töötasid kunstnikud välja uusi näidiseid, kõik need olid loodud traditsiooniliste mustrite ja lõigete põhjal ja sobisid kaasaegsesse olmesse. Tootenäidised läbisid nii sisemise kui ka ministriummi kunstinõukogu. Eeliseks oli väljavõideldud õigus ise määrata toodete hindu, mis andis võimaluse maksta meistritele väärilisemat töötasu.

Paarikümne aastaga loodi jaoskondade tihe võrk, koondati 1600 põhikohaga töötajat ja ligi 900 kohakaaslast. Tagantjärele vaadates oli nende meistrite kodudes tekkinud töökultuur ülitähtis käsitööharjumuse jätkumisele. Hoogu andsid ka laulu- ja tantsupeod. „Uku“ ja „Ars“ olid põhilised rahvariiete valmistajad, järjekorrad olid aastatepikkused. Eesti käsitöötooted meeldisid ka väljaspool Eestit. Ekspordi eest teenitud valuutaga oli võimalik osta spetsiaalseid käsitöölõngu, töövahendeid ja seadmeid.

Nõudmine toodangu järele oli suur. „UKU“ firmakauplus Tallinnas Pikal tänaval ja hiljem ka Kuressaares olid soliidse kingi ostmise kohad. Kasuks tuli põhimõte, et kõikidel toodetel pidi olema otstarve. Vanadel eestlastel polnud aega nipsasjade tegemiseks – kaunistati vaid riideid, tarbeesemeid ja tööriistu.

KADI PAJUPUU,

tekstiilikunstnik ja leiutaja:

● Mäletan, kuidas kunagi üheksakümnendatel helistas kunstiakadeemia tekstiiliosakonda Liivi ja küsis, kas ühe konverentsi raames võiksime organiseerida tekstiilikunsti väljapaneku. Sündmus toimus Eesti metodisti kiriku ruumides. Sellest näitusest on meele Piret Valgu viie-kuue meetri kõrgune teos, mis tehnikas osas oli inspireeritud Haapsalu sallist. Pireti nägemus pärandist oli suurejooneline, värviline, õhuline, kerge. Mingit moodi sobib see iseloomustama ka koostööd ERKLiga. Imetlen Käsitööliidu haaret ja visioonirohkust, respekti pärandväärtuste vastu ja uute suundade otsinguid käsitöömaastikul nii sisuliselt kui ka mitmekesisiste kogu Eestit haaravate sündmustena. Minu ellu on koostöö ERKLiga toonud pöördpunkte – eriti vahva on olnud võimalus tegutseda rändõpetajana ja suhelda käsitöönimestega kõikjal Eestis. Palju õnne sünnipäevaks!

KÄRT SUMMATAVET, ehtekunstnik, koolitaja ja nõustaja:

● Kõige suurem ja siiram tunne, mis mul tekib, on TÄNU-TUNNE. See on pühendatud kõigile, kes te nii uskumatult heatujulise ja oma asjasse uskuva perena kõik need aastad nii töökalt olete tegutsenud. Ikka esiemade ja esiisade jälgedes – kvaliteetne käsitöö, rõõm, puhtad mõtted, elujõud, tervistav vägi, kodumaa armastus, oma juuri hindav ja eneseusku andev elustiil – see on meie tuleviku edu võti, uskuge mind või mitte, kogu maailma kontekstis.

Muidugi mulle meenuvad esimesed loengud, kuhu mind kutsuti kõnelema teemal: miks üks kaasaegne kunstnik nii suure pühendumusega meie rahvakunsti ja esivanemate hingelisi väärtusi oma loomingusse põimib. Nende loengute, tegelikult aga inimlike kohtumiste kaudu mõistsin, et oma rahva tuleviku nimel ei saa ma kunstnikuna ainult kunstile pühenduda, vaid olen kohustatud oma teadmisi-kogemusi ka teistega jagama.

Kõige otsesem ja konkreetsem tänu on mul seoses projektidega „Käsitööga tööle“ ja „Käsitööga tööle 2“, mida rahastasid Euroopa Liit, Eesti Riiklik Arengukava ja Innove – siin me tegime ühiste jõududega tõelist imet.

See ühine hingetöö – käsitööliit, kunstnikud-disainerid, ülikoolid, karismaatilised käsitööspetsialistid, käsitöövõrgustiku maakonnajuhid, muuseumid, ülikoolid, ministeeriumid ja rahastajad – löi pretsedendi kogu Euroopa tasandil ja sai tunnustuse suurepärase eduloona. Me suutsime üheskoos paljude inimeste mõtlemist muuta – et esivanemate pärand ei ole igav ja tarbetu, minevikku vaatav ahastuslugu, vaid ülev ja põnev võimalus üldinimlikel teemadel kõnelda ning kaasaegse inimese jaoks tundlikel teemadel ja elu mõtte leidmisel kaasa rääkida.

„Käsitööga tööle“ ja „Käsitööga tööle 2“ muutsid nii üksikisiku kui ka riigi tasandil küllaltki stereotüüpset suhtumist käsitöösse kui elustiili avaramaks. Ettevõtlike inimeste loodud sotsiaalne innovatsioon toimub ja toimib tänaseni. Meie kultuuriline, rõõmuga loodud omapära kestab edasi ja me saame seda jagada. Ma olen uhke, et Eesti rahvakunst ja käsitöö elab ning suudab anda eeskujutavalt rahvastele, kes oma pärandi on unustanud või hävitanud.

LIIVI SOOVA,

käsitööliidu üks taastajaid, auesimees, Tallinna Rahvaülikooli direktor:

● Käsitööliidu taastamise ajaks olin saanud teoreetilise ettevalmistuse Ea Janseni ja Aili Arelaiu juhitud seltsiliikumise uurimise tööühmas Teaduste Akadeemia juures. Iseseisvuse saabuses pääsesid ka mu tollased üliõpilased Pedagoogilise Instituudi kultuuriteaduskonnast avastama seltsiliikumise ajalugu. Üks üliõpilastest tõi välja materjalid Eesti Kodutööstuse Edendamise Keskse kohta ja sellest sai kursusetöö. Ajastule kohaselt valmistati samal ajal seltskond õppejõude ja üliõpilaste hobi korras „Arsi“ meistrite juhendamisel rahvarivaid. Sealt see taastamine alguse sai. Ei mäleta, kuidas järsku olid toetajaks saanud ka Anu Raud, Juhan Kajandu ja kust leidsime Erna Aljasmetsa ja mõned proud, kes kunagi tegutsenud keskseltsiga seotud olid.

Nüüd tagasi mõeldes saan aru, kui põnev oli see õhina-põhine algus. Märjiline on seegi, et paljud taastamise juures olnud inimesed on tänaseni oma põhitöö kõrvalt suuremates ettevõtmistes tegevad. Nii ka mina!

1994. aasta sügisel olin Ungaris, kus meie keskselts võeti vastu Euroopa Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu liikmeks. Algas koostöö ja õppimine! Silmaring avardus, tekis võimalus analüüsida oma ettevõtmisi kaugemalt ning näha ka seda head, mis meil olemas.

Kõige rõõmustavam on olnud aga see, et meie tegemised on kaasa toonud tegijate, toetajate ja huvilistena nii palju erilisi inimesi. Ühistööst on sündinud algatusi, mis pärandkultuuril edasi kesta aitavad ja uuele teed rajavad.

IGOR TÕNURIST,

etnograaf, käsitööliidu nõustaja selle taasloomisest alates:

● Uskumatu, et käsitööliidu taastamisest on möödas juba veerand sajandit!

Eelkõige on mul silme ees seltskond toimekaid naisi eesotsas väsimatu Liivi Soovaga, kes tuli välja hulljulge ideega äratada ellu endisaegne kodutööstuse keskselts ning hakata seeläbi edendama eesti rahvakunsti pärandi taas-elustamist. Ja võib juba rõhutada, et seda ettevõtmist on ka sihikindlalt ellu viidud.

Nüüd tuleb valida oma arvutis www.folkart.ee ja silme ette paiskub musttuhat erinevat tegevust hõlmav ja pakkuv käsitööliidu kodulehekülg. On lausa imeteldav, kui uskumatult laiahaardeliseks ja sügavaks on kasvanud liidu tegevusväli! Sellega seoses korra mõtlesin, et kas on kunagi ka kokku arvatud, kui mitmele sajale või tuhandele inimesele on käsitööliidu ettevõtmised võimaldanud meelepärast ja sisukat loomingulist tegevust. Kas või ühe aasta jooksul? Aga kui kokku lugeda veerand sajandi jooksul kaasa haardatud inimeste hulka?

Võib kindlalt väita, et läinud kaksikümend viis aastat on käsitööliidule olnud mitte ainult eesti rahvusliku käsitöö arendamise, vaid lausa aatelise tegevuse ajaks, mis on ühtlasi olnud ka eestlaste kultuurilise iseolemise kooliks. Ütleks otse – eestlaseks olemise koolitamise ajaks.

Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit on oma tegevuses väljunud rahvusvahelisele tasandile ja viinud nüüdisaegse eesti rahvapäraste käsitöö laia maailma, samuti loonud võimalusi eesti rahvakunsti võrdluseks teiste rahvaste omaga ning seega tugevdanud ka rahvusliku eneseväärikuse tunnet.

KERSTI LOITE,

käsitööettevõtja, Virumaa Kunsti ja Käsitöö Seltsi juht:

● Olen Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu tegemistes osalenud algusaastatest peale. Eelkõige meenub just katsetaja või proovija roll. Nii mõndagi üle-eestilisteks sündmusteks arenenud ettevõtmist on algul katsetatud Rakveres – käsitööpäevad, meenekonkurss, ring ümber kunsti- ja käsitöö. See on olnud põnev ja inspireeriv.

Käsitööliidu üheks tähtsamaks ja tänuväärsemaks rolliks pean kunsti- ja käsitöönimeste koondamist ühe mütsi alla. Üksiküritajatel, mikro- või väikeettevõtjatena tegutsevatel loomeinimestel on väga raske, kui mitte võimatu viia ellu suuri projekte. Üheskoos on korraldatud mastaapseid näitusi, viidud läbi koolitusprogrammi „Käsitööga tööle“, käidud huvitavatel reisidel jpm. Mul on siiralt hea meel, et olen kõikidest nendest ettevõtmistest osa saanud.

LIINA VESKIMÄGI-ILISTE,

Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu juhatuse esimees, käsitööettevõtja:

● Tulin käsitööliitu tööle 1996. aasta talvel. Paar aastat varem praktikal olles olin liidu tegevusega põgusalt kokku puutunud. Värske koolilõpetajana usaldati mulle teiste ülesannete seas kangakudumise kursuse juhendamise. Eelkõige meenuvad toredad inimesed, minu tarmakad kursuselased, käsitööliidu auliige Erna Aljasmets ja luuletused, Haapsalu Käsitööseltsi asutaja Silvi Saarloo ja kirglikud sõnavõtted.

Tore oli võimalus kaasa rääkida liidu tegevusvõrgustiku loomisel. Paljudest meie ettevõtmistest on saanud traditsioon, mitmeid ammuseid katsetusi võiks täna uuesti proovida. Töö käsitööliidus on andnud pagasi, mida on nauditav kanda.

25 AASTAT TAASTAMISEST:

Eesti seltsiliikumise hiilgeajal 1929. aastal loodi rahvuslike käsitöötraditsioonide kestmise toetuseks **Eesti Kodutööstuse Edendamise Keskseks**. Samu eesmäärke kandvad seltsid olid tegutsenud Põhjamaades juba paarkümmend aastat.

Uus keskselts rõhutas heatasemelise käsitöö vajalikkust, propageeris rahvarõivaste kandmist ja oma kihelkonna rahvakunsti pärandi väärtustamist. Rohkem kui kümne tegutsemisaasta jooksul loodi üleriigiline nõustamissüsteem, korraldati koolitusi, näitusi ja jõuti hakata asutama oma muuseumi. Tihedalt tehti koostööd Põhjamaade käsitööliiduga ja osaleti rahvusvahelistel näitustel.

Nõukogude kord tegi seltsiliikumisele lõpu ja tõmbas kriipsu peale väljakujunenud käsitöö edendamise süsteemile, ilmumise lõpetas ajakiri Kodutööstus. Järgnevatel aastatel vaesus, materjali- ja kaubapuudus andsid hoogu isetegemisele ja õpetasid taaskasutust. 1966. aastal loodi valitsuse määruse alusel rahvakunstimeistrite koondis UKU, mis edendas oluliselt käsitöövaldkonda.

Hästitoiminud koondis kadus erastamisprotsesside käigus. Samas, 1990-ndate alguses taastati Eesti Kodutööstuse Edendamise Keskseks. Selle tegutsemise aluseks seati omaaegne põhikiri, alustati uuesti koostööd Põhjamaadega ja Euroopa vastavate katusorganisatsioonidaga. Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu nime kanname aastast 2004. ERKL on mittetulundusühing, mis väärtustab, hoiab ja arendab rahvuslike käsitöötraditsioone ja paikkondlikke eripärasid kui kultuurinähtust ja elatusallikat. Tänapäevaks on meil liikmeid (MTÜ-d, seltsingud) igas maakonnas. Olulisemad kokkusaamiskohad igal aastal on volikogus veebruaris juhtide koolis septembris ja käsitööpäevadel Eesti eri paikades.

VII KÄSITÖÖKOJAD ÜLE MAA 21. OKTOBER 2017

Kutsume teid korraldama käsitöökodasid Eestimaa eri paikkondades, et ühel päeval aastas kõik koos traditsiooniliste ettevõtmiste ja uute algatustega väärtustaksime meie unikaalset käsitööd ja tunneme rõõmu koostegemisest.

MEIE KÄSITÖÖKESKUSED TALLINNA VANALINNAS:

Eesti Käsitöö Kodu

Vene tänav 12

Rahvusliku käsitöö müük.

Paikkondade parimate käsitööpoodide/meistrikodade ja märgi TUNNUSTATUD EESTI KÄSITÖÖ esitlus.

Eesti Käsitöö Maja

Pikk 22

Rahvusliku käsitöö müük, rahvarõivaste tellimine.

Riina Tombergi rahvuslikud kampsunid.

Lembe nukutuba ja Kango Tekstiil.

Rahvakunstigalerii, kus näitused vahetuvad iga kolme nädala tagant

Allikamaja Käsitöö

Lühike jalg 6a

Rahvusliku käsitöö müük.

Koolituskeskus. Rahvarõiva nõuandekoda.

Väljaandja ja koostaja:
Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit

Trükk: Vaba Maa

Katre Arula kindamustrite lumm

Hingega lähenemist võiks rohkem olla, ütleb **Katre Arula**: „Ma tunnen, et minu missioon on propageerida Eesti mustrit. Tänapäeva kiirustamise kõrval võiks kestmamat, kõnetavat asja rohkem olla.”

Kindakirjad ja peidunööbid

Katre autoritehnika kannab Tunnustatud Eesti Käsitöö märki. Väikestest ruudukestest kangale õmmeldud kindakirjad ja teised rahvustraditsioonid eristuvad ja jäävad meelde.

„Mind isiklikult kõnetavad need mustrid. Kui lähemalt uurima hakata, siis see on nii imeilus! Meeldib peen töö ja hing, mis asja sisse on pandud.”

Katre kirjamistehnika kõrval on tuntust kogumas veel üks uudne teema: peidunööbitehnika, millesarnast samuti kusagilt mujalt ei leia: „Mida rohkem teha, seda rohkem tekib ideid.” Kangast ja peidetud nööpidest motiivid minimalistlikel kleitidel moodustavad kolleksiooni „Sõlelugu”. Peibutustehnika tekkimisega seonduvad südamlük mälestus vanaemast, mis on kirjas Katre Arula raamatus „Ajatud lapitööd”. Raamatust leiab ka varasemat loomingut, suuri lapitekke ja seinavaipu. Värvide ja tehnikaga ümberkäimise oskust on viimistlenud aastatepikkune harjutamine ja enesearendamine.

Konkursid ja kopeerijad

Suure tõuke ja motivatsiooni pingutada on Katrele andnud erinevatel konkurssidel osalemine. Esmalt Eesti Lapitöö Seltsi suvepäevadel, kus lapitehnikas rõivaste esitlus on alati üks publiku magnetid. Seejärel tulid Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu aastakonkursid ning Eesti Moekunstnike Ühenduse teemanäitused. „Tänu nendele ettevõtmistele olen leidnud motivatsiooni uusi asju välja mõelda. Sul võib olla igasuguseid mõtteid, aga kui sa omaette teed või oma ideid ei toesta, siis keegi ei saagi teada, mis su peas toimub.” Konkurssidel osalemisel on ka mõju: sind märgatakse, sinu tehnika saab tuntuks”. Katre tööd on jõudnud nii inimeste südamesse kui ka näiteks Shanghaisse EXPO väljapanekule.

Tuntuse ja tunnustusega käib kaasas kopeerimise oht, kuid sellest ei ole Katre end suurelt häirida lasknud. „Lähem oma asjaga

Katre Arula

Fotod: Sandra Urvak

edasi, tuleb uus idee peale. Ma ei ole läinud kellelegi ütlemata, klientid on ise seda minu eest teinud.” Nii ongi järeletegijad vaikselt ära kadunud: „Igal on oma mihklipäev lihtsalt. Pigem rääkida, et see on sinu leiutus. Kui sa räägid, siis sind teatakse.” Katre õpetab oma autoritehnika nippe ka edasi. Nii saab oma autorlust veelgi kinnistada.

Pühendumise tõsine mäng

Käsitööd on Katre teinud kaua. „Põhikooli ajal oli hästi populaarne poe mängimine. Saime vaheaegadel kokku ja hakkasime poodi mängima, aga poes pidid kõik asjad omatehtud olema. Valmistasin aasta ringi kaarte, tegin asju, joonistasin. Võtsin hästi tõsiselt seda. Teised olid nii, et kui saime kokku, siis alles hakkasid tegema. Ma käisin ka õues jooksmas ja mängimas, aga vihmaga ikka kodusin, tikkisin ja meisterdasin ...

Tahtsin ülikooli matemaatikat õppima minna, aga saatuse tahtel ei saanud sisse. Läksin õmbuskooli ja sinna ma jäingi.” Järgnesid õpingud Soome õmbuskoolis: individuaaltöö ja väikeettevõtluse korraldamine. See andis väga tugeva praktilise põhja. „Koolis mängiti reaalselt kõik läbi: kuidas suuri tellimusi hallata, klientidega suhelda jne. See andis julguse minna ateljeedesse tööle ja sealt edasi. Väga pikalt olin FIE, siis tegin oma õmbusateljee ja OÜ. Nii see kõik on arenenud. Aga mitte üleöö,” tõdeb Katre.

„Eesti väiksus on nii miinus kui ka pluss. Püsiklientuur on nii väike, et paneb pingutama ja kogu aeg uusi asju välja mõtlema. Kui klient on juba kolme-nelja koti omanik, siis ta tahab teist värvi või hoopis midagi uut.” See aga Katrele sobibki: „Tahan kogu aeg uut katsetada. Tahan isikupärast rõivast teha, mis kõnetab. Et inimene kannaks seda uhkusega. Eestlane kannab liiga vähe omamaist ja omanäolist.”

Nagu omad lapsed

Tehtud tööd on Katrele armsad, vahel isegi nii armsad, et ei raatsi neid kuidagi müüa: „Kui oled ikka iga detaili otsinud ja paigutanud: vanaema pluusist ühe ja vanaisa pükstest teise, siis sa ei saa seda müüa.” Üllatuseks juhtus nii ka hiljuti Tallinn Fashion Week'il esitletud rõivakolleksiooniga. Kleidid valmisid aastate jooksul kogutud ja oma aega oodanud kangastest, vaid mõni üksik sai juurde ostetud. „Nüüd mulle tundub, et need on nii omad lapsed, et ma ei saa neid lihtsalt müüa.” Kuigi kanda ihaldaks neid nii mõnigi eesti daam või neiu. Õnnelik on Katrel tütar Triinu, kes julgelt ja uhkusega alati ema loomingut kandnud.

Ethel Haugas

Katre Arula autoritehnikas praktilisi ja stiilseid rõivaid ning aksessuaare võib leida ja tellida Katre Meistrikojast Põltsamaa Lossihoovis, Eesti Käsitöö Kodust Tallinnas ning kord aastas mardilaadalt.

Vt ka: www.facebook.com/KatreMeistrikoda

Elades pärimust

Kristina Rajando, Pärandihoidja 2015

Pärimus pole kivistis, pärimus on elav kogemus. Iga järgnev sugupõlv on seda elanud ja täiendanud. Pärimusmaailmas on võimalik tunnetada enda seost kõigi teistega, ühtekuuluvustunnet. Ja kõneledes kõige ühtsusest, on pärimus samas täiesti omanäoline.

Pärimus on teekond, mida saadab nii silmaga nähtav kui nähtamatu ja sõnastamatu. Ja ehkki see on igaühe oma tee, rändame me nende seltsis, kes on olnud enne meid...

Tuleb üles leida oma juured. Ja et leida oma juured, tuleb tagasi minna oma pärimuse nendesse kihtidesse, mis on palju vanemad, kui oled ise...

Millal, kuidas toimub kohtumine pärimusega?

Minu eriliste ja varaste mälestuste hulka kuulub aeg vanaema Roosi rehitalus Martnas. Võimalik, et just see taluõu ja vanaema tegemised juhatasid mulle kätte teotsa...

Peale kooli lõpetamist asusin elama Vormsi saarele. Saare eripäraks on kohaliku pärimuse sõja tõttu pooleli jäänud lugu. Otsustasin lähemalt tundma õppida Vormsi ajalugu ja traditsiooni. Minu elavaks allikaks oli üks viimastest kohalikest vormsiroots-

Kristina ja Jaan Rajando teel teisele Eesti-Rootsi laulupeole.

Foto: Ants Rajando

lastest, Maria Murmann, kes rääkis oma rahvarõivastest, laulis ja jutustas vormsirootsi lugusid. Kui liitusin saare tantsurühmaga, tahtsin kanda Vormsi rahvarõivaid. Veendusin, et suudan kogu rahvarõivakomplekti ise valmistada peale peenelt kurrutatud Vormsi musta pihkseeliku. Sain Marialt laenuks ühe seeliku koos

ülesandega: vahetada ära seeliku toot (allääre sisemine riie). Vormsi traditsioonis peeti seeliku toodi puhtust naise tubliduse näitajaks. Algul lihtsana tundunud töö osutus keeruliseks ja aeganõudvaks. Tuhande kurru ühekaupa läbiõblemiseks kulus aeg, mis sidus mind püsivalt Vormsi rahvarõivaga...

Elades Vormsil, kus loomapidamine ja jaht on igapäevase elu loomulik osa, jõudsin traditsioonilise koduse nahatöötlemiseni. 2001. aastal uurimist alustades selgus, et vaid mõned vanad naised Kihnus veel teavad, kuidas kodusel viisil nahka töödelda (parkida).

Sofia Joons on kunagi öelnud kultuuriuurija kohta tabavalt *pärimusdetektiiv*. Tuligi ajada millegi unustatu jälgi ning jõuda justkui mittemillestki tulemuseni.

Pärimusdetektiiv ei saa keskenduda ainult ühe piirkonna traditsiooni uurimisele. Tihti leiab vastuseid teisest ajastust, maakonnast või riigist. Eksisteerib teatud universaalsus. Mõni väljend või sõna mujalt avab ruumi mõistmiseks. Sõnadestki jääb sageli väheks, tuleb tuge otsida mustritest, lugudest, lauludest, tööriistadest...

Koduse nahatöötlemise pärimusdetektiiviga jaoks suurim avastus oli, et eestlased parkisid nahka leivataignaga sarnase kääritatud teraviljaseguga (rukkijahuhapatis).

Nahatöö on ikka kuulunud traditsioonilise maaelu juurde: kõigele loomast saadule leiti kasutus, midagi ei visatud ära. Praegu on aastasadu väärtuslik olnud materjal paljude loomapidajate jaoks lihtsalt tülikas jääde. Tänapäeva tööstusmaailm eeldab kiirust ja tootlikkust, aga need kaks tingimust ei võimalda loodusrütmi arvestamist ja töö nautimist.

Kuidas pärimuse rikkust avada, jagada?

Eks igaüks meist avastab pärimusmaailma oma moel ja leiab just seda, mida tema otsib ja vajab. Ja see on ülim, mida pärimuskultuur võib meile pakkuda. Nagu allikas, millele tuleme janu kustutama, otsides oma elu erinevatel etappidel tuge, inspiratsiooni ja teetähisteid.

Kristina Rajando

Pärandihoidja 2015 Evar Riitsaar – ehtemeistriks saamine

On suur õnn, et seto rahvas sai sellise ehtemeistri, kes tuleb otse oma kultuuri keskelt.

Lapsepõlv seto leelo ja hõbeehete helina sees

Evar sündis 1968. aastal Obinitsas. Tol ajal olid seto traditsioonid peredes veel väga tugevad. Emapoolne vanaema Emmi, tunnustatud käsitöömeister, kanga- ja silmuskuduja, ja isapoolne vanaisa Kaa'ro olid hinnatud rahvalaulude lauljad seto koorides. Pidupäevadel riietusid inimesed seto rõivastesse ja kandsid pärimuslikke seto ehteid. Evari ema oli koolis kunsti- ja käsitööõpetaja. Kohe, kui uued tuuled võimaldasid, hakkas ta tundides seto käsitöö tehnikaid õpetama ja korraldas moedemonstratsioone, kus õpilased näitasid moodsaid riideid seto tikandi ja pitsiga. Täna tuleb Evarile kasuks ka isa Eduri seto stiilis korraldatud töö- ja pingutusterohke lapsepõlv, sest graveerimine ja sõle kohrutamine nõuavad peale teadmiste ja tunnetuse ka suurt kannatlikkust ja visadust.

Õpiaastad ja õpetajad

Pärast kohalike koolide lõpetamist läks Evar Tallinna õppima kunsti- ja käsitööõpetajaks. Selles oli oma mõju kindlasti ka legendaarsel Vastseliina käsitööõpetajal Genard Nagelil, kes nüüd õpetab Evari poega Truvarit. Tallinnas huvitus Evar kõigest – kunstist, teatrist, muusikast, kinost. Mõjuvaks õpetajaks kujunes Tõnis Vint ja tema stuudio. Just Tõnis Vint tegeles Liivi võomustrite ja ka muude kultuuride ornamentikaga. Evar on õppinud ka dekoratiivmaalija kursustel Itaalias.

2000. aastast hakkas Evarit kiskuma kodukülla tagasi. Sündis mitu maaliseeriat, kus oli kujutatud seto rõivaid ja ehteid. Vanamemmed kohalikust laulukoorist õpetasid naljatades teda seto mustreid ja ehteid maalima nii, kuidas on õige.

2003. aastal jäigi Evar Obinitsa, hakkas pidama vabakutselise

Fotod: erakogu

Ülle ja Evar Obinitsas, oma galeriis seto rõivis ja Evari valmistatud ehetega. Foto: Harri Sundell

kunstnikuna kunstigaleriid ja valiti Setomaa Ülemsootskaks, kelleks jäi neljaks aastaks.

Ehtemeistriks saamine ja seto renessanss

Hõbeehetel tuli Evari ellu aastal 2000, kui perre sattus sõlg, mil tükk välja lõigatud. Evar otsis kedagi, kes õpetaks seda parandama. 2005 ja 2006 korraldas Setomaa Valdade Liit koolituste sarja, et saada meistreid seto pärimusaladele. Evar valis kõhkle mata hõbeehete valmistamise koolituse. Sellest ajast on tal olnud püsiv järjekord ehte tellijatest. Juba mitukümmend aastat on kestnud seto kultuuri taassünd. Naistel ja noorikutel, kes kannavad seto rõivaid, on tarvis ka ehteid. Seto rahvast räsitud ajalootuultes on paljud ehted röövitud, müüdnud, mujale rännanud. Hõberahadega on poodi mängitud, sõlest tinaga kausse või karikaid joodetud.

Evari ehteid näeb palju iga-aastaselt Seto Kuningriigi päeval. Need on seal, kus tegevad kultuurikandjad neid enim vajavad.

Ehe kui sümbol

Vaid kolm Evari sõlge on valminud koopiana. Esimene valmis koolitusel ning kaks on tehtud tellija suguvõsa sõle koopiana. Ülejäänud suursõled on kõik valminud koostöös tellijaga. Sõlgede

klassikaline osa – kroon üleval sõlesuu kohal, kaitsemärgid kahel pool sõlesuud ja suur kaitsemärk sõlesuu all – on kõik koos tellijaga valitud lahendus. Iga tellija tunneb oma sõle eksimatult ära. Sõlg on seto kultuuris väga tähtis, see on naine ja perenaine ja ema olemise sümbol. Sõlest ja hõbeehetest on saanud üks tugevamaid seto kultuuri tunnuseid. Nõutud on ka seto vanemat tüüpi valge rüüga rahvarõiva juurde kantavad hõbehelmed, lehtedega keed, kodarrahad, sangad. On tulnud valmistada ka väiksemaid hõbesõlgi tellijatele väljaspool Setomaad. Igal aastal on valminud kollektsioonid hõbekõrvarõngastest ja väiksematest ripatsitest, käevõrudest, mis sobivad seto rõiva, rahvusliku kostüümi või piduliku rõiva juurde. Huvitavad on ka vana kultuuri ainelised kaasaegsed ehted, käsil on otsingud meeste ehte disainimisel.

Teist aastat õpetab Evar Viljandi Kultuuriakadeemias sõle valmistamist. Evar laulab kooris Seto Miihi Summ, on Seto Kroonikogo liige ja kultuuriürituste korraldaja oma Seto Ateljee Galeriis.

Kauksi Ülle

PÄRANDIHOIDJA ON

ERKL-i ning Rahvakultuuri Keskuse poolt välja antav aastaauhind esemelise rahvakunsti alahoidmise ja edasiarendamise eest, millega kaasneb Eesti Kultuurkapitali stipendium.

- Pärandihoidja auhinda antakse välja alates 1988. aastast.
- 2016. aasta seisuga on auhinna saanud 61 käsitöövaldkonna edendajat, silmapaistvat meistrit, õpetajat, mentorit, ühendust või ettevõtet. Auhind antakse kätte volikogule järgneval koosviibimisel Estonia Talveaias iga aasta veebruaris.

Suure rahvarõivanäituse ootuses

Uus Eesti Rahva Muuseum on käivitunud. Pea iga päev on maja ja näitusi uudistamas tuhandeid küllastajaid.

Lisaks püsinäitustele on muuseumis tuhande ruutmeetri suurune ajutiste näituste saal, mis praegu on suure rahvarõivanäituse ootuses. Oma tegemisi selle näituse ettevalmistamisel oli nõus jagama Reet Piiri.

ERM ja rahvarõivanäitused

ERMil on sajandivanune kogemus rahvarõivaste tutvustamisel ja näitamisel. Nii suurt näitust, nagu praegu plaanitakse, ei ole varem olnud. Reet Piiri on teinud väga palju rahvarõivanäitusi. Nii palju, et hetkel arvu ei mäletagi. Küll on mees algus, kui tehti näitusi koos tuntud rahvarõivauurija Aino Voolmaaga. On olnud suuri üle-eestilised näitusi, aga ka väiksemaid, ühte maakonda hõlmavaid ülevaateid. Suurimad näitused on olnud Võrus, kui 1983. aastal avati uus muuseumihoone, Tallinnas Eesti Ajaloomuuseumis ning Peterburis. Võru muuseumi näituse kujundas ARS ning eksponeeritud oli 100 rahvarõivakomplekti.

Kuidas sündis selle näituse idee?

Suure rahvarõivaalase nõustamiskogemusega Reet teab, et paljud eestlased on jõudnud tagasi juurte juurde ehk teadvustanud endale oma esivanemate kodupaiga järgi kantavad rõivad. Nii sündiski kontseptsioon – näitusele on kavas tuua endisaegsed esivanemate pidurõivad kõikidest kihelkondadest. Eesmärgiks seatakse, et iga inimene, kes näitusele tuleb, leiab oma kihelkonna rahvarõivad.

Fotod: Agnes Aljas, Kristijan Raba

Kuidas sujub näituse ettevalmistamine?

Tegelikult ei olegi see nii lihtne, sest muuseumi kogudest ei olegi võimalik panna kokku iga kihelkonna naiste või meeste pidulikku rõivakomplekti, rääkimata lasterõivastest. Siiski on plaanis näidata vähemalt 150 komplekti. Mõned esemed on augulised, kulunud või on järele vaid tükikesed. Kui mõnest kihelkonnast ei ole originaalesemeid või neid ei ole võimalik kasutada, siis asendatakse need koopiasemetega. Osa neist on juba valminud ning mõned tuleb veel tellida. Kõige suurem mure on mannekeenide ja jalanõudega. Probleemiks on peamiselt mannekeenide kõrge hind. Rõivakomplektide juurde sobivad pastlad pole ajahambale vastu pidanud. Parimad nendest on eksponeeritud eesti kultuuriloo püsinäituse „Kohtumised“ „Talu elu ja talu ilu“ näitusel olevate rahvarõivakomplektide juures. Kuraatoril on vaja

mõelda, kuidas seda lahendada.

Kui kihelkonnast on palju ja eri ajastutest pärit esemeid, siis eksponeeritakse mitmeid komplekte. Võimalusel on väljas ka pealis- ja lasterõivad. Muuseumi kogudest on üles leitud veel mõned rariteedid. Seega on küllastajatele kindlasti varuks üllatusi.

Millal näitust saab näha ja kes on veel meeskonnas?

Praeguste plaanide järgi avatakse näitus jaanipäevaks ning seda saab külastada pool aastat. Näituse kujundaja on teatrikunstnik Iir Hermeliin ja produtsent Reet Mark. Rahvarõivanäituse kataloogi kujundab Angelika Schneider. Reet Piiri sõnul tuleb kujundus atraktiivne ja meeoleolukas.

Reet Piirit küsitles kolleeg Virve Tuubel

III RAHVARÕIVASTE TUULUTAMINE

27.augustil 2017, kell 15.00–17.00

Kutsuge sõbrad kokku, pange selga rahvarõivad, võtke kaasa piknikukorv ja –tekk ning seadke sammud Kadrioru parki, Roosimäele. Saab mõnusalt juttu puhuda, tantsida ja laulda, rahvarõivaid imetleda ja enda rõivaid teistele esitleda.

- Meistrid annavad soovitusi rahvarõivaste valmistamiseks.
- Rahvarõiva kiirabi õpetab rõivaste hoidmist ja hooldamist.
- Etnograafidelt saab küsida hinnangut oma rõivakomplektile ning kõike rahvarõivatraditsiooniga seonduvat.
- Kohal on päevapiltnik, kelle juures saab end fotole jäädvustada ja hiljem fotosid tellida.

www.rahvarõivad.folkart.ee

Kutsume kõiki paikkondi kaasa lööma ja korraldama oma rahvarõivaste tuulutamist kohapeal.

Foto: Sandra Urvak

Rahvarõivad on uks värvilisse ajalukku

• Küsimusele, miks ma oma perele Noarootsi vanemad rahvarõivad tegin, on tegelikult keeruline vastata. Kõrvalt vaadates on see olnud üsna friik ettevõtmine, sest kes ja miks peaks tahtma kulutada kaks aastat, et valmistada kolm komplekti 19. sajandi algusest pärit rõivaid, mis enamiku ajast kapis seisavad. Lisaks on kulutatud tunde muuseumites ja Internetis ning jäetud raha kangapoodidesse. Ega siin mingit üdini ratsionaalset põhjust olegi. Tagantõukavaks jõuks on olnud uudishimu ning soov teha maailma veidi paremaks ja oma elu huvitavamaks.

Noarootsiga seob mind perekondlik legend. Minu vanaema vanaema olevat olnud tülikas isepäine naine, kelle mõisnik jahikoerte vastu Noarootsist Järvamaale vahetas. Kas seda lugu on võimalik ka dokumentaalselt tõestada, pole ma kindel. Kuid see on minu meelest igati sobilik ajend, et rannarootslaste vastu suuremat huvi tunda. Samuti on meil suvekodu Rooslepa, kus mu mees on sama hästi kui üles kasvanud ja kus me vedame kõik suved ning tulevikus loodetavasti ka pensionipõlve.

Kuigi vanemaid riideid ei valinud ma uurimiseks ja valmistamiseks sugugi teadlikult, vaid pigem käsu peale, olen nüüd südamest tänulik Silja Nõule, kes ütles: „Ära sa jumala pärast neid punaseid vali! Ikka need mustad.“ Nii juhatas ta mind teetsale, et saaksin eestirootslaste ajalugu lähemalt uurida. Oleksin jäänud punaste rõivaste juurde, oleksin valinud eestlaste ajaloo Noarootsis. Eks seegi oleks huvitav olnud, kuid millegi juba peaaegu kadunu taaselustamine tundus põnevam. Samuti võtan seda kui kummardust oma Rooslepa naabrite ees, kes on seal sündinud, kuid elavad nüüd Rootsis ja käivad siin vaid suvitamas. Võimalik, et nemadki pole neid 19. sajandi alguse

riideid kunagi kedagi kandmas näinud. Ent nüüd on need olemas ja mitte ainult Schlichtingi tahvlitel. Valmistades neid komplekte, tahan mõelda, et olen sundinud hetke peatuma. Et olen korraks pidurdanud paratamatut ajaga kaasas käivat hävingut ja justnagu tüki kaduvikku tagasi toonud – kuni ka need riided koltuvad ja saavad koigest ära söödud.

Lisaks käegakatsutavale tulemusele olen saanud veeta palju huvitavaid tunde ajaloos tuhnides, minu maailmapilt on avardunud ja taas on mõned pusletükid oma kohale asetunud. Olen tundnud ka suurt rõõmu kirjalikust tööst, sest see sundis materjali kokku koondama ja endale tervikpilti looma. Selle teekonna helgeim hetk tabas mind aga siis, kui avastasin, et Carl Russwurmi raamat „Eibofolke ehk rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus“ ilmub eesti keeles. Arvestades, et see ilmus esmakordselt 1855. aastal, aga eesti keeles alles nüüd, 160 aastat hiljem, siis võib seda peaaegu jumalikuks ilmutuseks pidada – märgiks, et olen õigel teel. Just seda raamatut lugedes ja ka palavikuliselt edasi-tagasi lapates, sain kinnitust oma kahtlusele – Noarootsi naised pole oma loomult sugugi alati minimalistliku must-valge armastajad olnud. Avanes uks oma-aegsesse värvilisse maailma, mille tahan peagi taaselustada. Ehk siis riidekomplektid muudkui täienevad ja mina naudin retki värvilisse ajaloomaailma.

Teksti autor Violetta Riidas on argielus ajakirjanik arstidele suunatud ajalehes Meditsiiniuudised/Äripäev. Rõivaste valmistamisega alustas MTÜ Rahvarõivas kursusel „Särgist sõbani“ aastal 2011. Juhendajad Igor Tõnurist, Silja Nõu, Vilve Jürisson, Anu Pink ja Maret Lehis.

RAHVARÕIVASTEL ON KESKNE KOHT MEIE RAHVAKUNSTIS. Nende valmistamise ja kandmise traditsiooni säilitamine ning propageerimine on oluline igale paikkonnale. Selle tegevuse edendamiseks loodi aastal 2008 ERKL juurde MTÜ Rahvarõivas, mille nõuandekoda ja koolituskeskus korraldavad teabepäevi, näitusi ja kutsetunnistuste väljaandmist.

Rahvakultuuri Keskuse poolt rahastatud toetusprogramm „Eesti rahvarõivas 2012–2016“ andis palju uusi võimalusi nii tegijate toetamiseks kui ka rahvarõivaste laiemaks propageerimiseks. Vt www.rahvarõivad.folkart.ee.

Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (TÜVKA) rahvusliku käsitöö osakonnas saab alates 2011. aastast õppida ka pärand- tehnoloogia magistriõppes. Ajalooliste käsitöötehnikate praktikapõhisele uurimisele ja arendamisele keskenduv eriala on haruldane kogu maailmas. Võib tekkida küsimus, miks peaks käsitööd õpetama ülikoolis, saati veel magistriõppes.

Valisime 19 vilistlasest välja 4, kellele esitasime ühe küsimuse: **Mida andis magistriõpe Sulle isiklikult ja Eestile laiemalt?**

INNA RAUD, rahvarõivaste valmistamise õppejõud TÜVKAs ning Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskoolis:

• Õppimine magistriõppes aitab mõista, et rahvarõivas ei ole ainult materjalid ja tehnoloogia, vaid oluline on teadvustada kogu talupojakultuuri elukorraldust. Õnnestus leida nii mõnelegi täna rahvarõivaste tegemisel tekkinud probleemile lahendus. Näiteks sain tekstiilinimesena hakama ise metallist litrite ja nõopide tegemisega. See on näide meie osakonna erialadevahelisest koostööst. Õpingute käigus kujunesid välja väärtushinnangud, mida kannan täna ise õpetajana edasi.

Nii kaua, kui käsitöö alal küsitakse – milline teha, kuidas teha ja miks teha? –, on olemas võimalus näha selles ka uurimissuundi. Kõige tähtsamaks pean pärandoskuste säilimist ja seda koos neile küsimustele vastuste otsimise sügavusega.

MONIKA HINT, Koordi talu perenaine, Koordi Kondikambri meister ja ettevõtja:

• Mulle on oluline, et saan sellisele ürgainesele nagu luu anda uue elu läbi katsetamise ja tootearenduse. Käsitöö magistriõpe andis mulle julguse ja oskuse ühendada iidset materjalid, tehnoloogiad ning kaasaeg. Vanade tehnoloogiate tundmaõppimine aitab ka moodsate töövahendite kasutamisel ja uute töötlusviiside arendamisel.

Vanad, inimsõbralikud materjalid ja nendest esemete valmistamine nõelast palkmajani kogub üha rohkem populaarsust ning soodustab säästlikku ja keskkonnasõbralikku majandamist.

VEINIKA VÄSTRIK, Tartu Kõrgema Kunstikooli tekstiili-osakonna õppejõud, ettevõtja:

• Kui oled pühendunud ühe kindla valdkonnaga tegelemisele (minu puhul kangakudumine), siis varem või hiljem tekib vajadus laiemalt uurida, mida teised enne sind on teinud. Magistriõpe ongi mind suunanud eesti kangakudumise „valgete laikude“ likvideerimisele. Pärandtehnoloogina suudan seni tundmatud tehnikad tuttavaks teha ja huvilistele edasi õpetada (nt lõimeripsilised põrandavaibad, lapilised vööd või Muhu seelikute mustrid).

Pärandtehnoloogia magistriõpe valmistabki ette oma ala tippkoolitajaid. Kui me tahame, et eesti kultuur (ja selle sees eesti käsitöö) oleks jätkuvalt üks osa maailma kultuurist, siis on magistriõppe tasemel käsitööharidus mõõdapääsmatu.

TARMO TAMMEKEIVI, TÜVKA palkehitud õppejõud, ettevõtja:

• Magistriõpe võimaldas mul koguda oskusteat, kuidas traditsioonipõhise vahvärkpuusepana olla konkurentsivõimeline ning ennast elatada õpitud erialaga. Uurimistöö raames töötasin mitmete kuude vältel Põhja-Ameerika parimate vahvärkpuuseppade ja -ettevõtete. Pärandtehnoloogia õppekava annab võimaluse näha pärandit kaasaegses võtmes. Traditsiooniliste palk- ja vahvärk ehitusvõtete oskajana ei ole minu eesmärgiks nende võtete igapäevane kasutamine. Luban endale elektrisae ja projekteerimisprogrammi kasutamist traditsioonipõhisel ehitamisel. Olulisel kohal on mõiste „traditsioonipõhine“ – rõhuasetus kandub protsessilt tulemile.

Küsis ja koostas **Ave Matsin**

Fotod: Sandra Urvak, Maret Lehis ja Anu Pink

Käsi püsti, kes käis möödunud sügisel Eesti Käsitöö Maja rahvakunstigaleriis Kagu Kudujate näitusel!

Külli Jacobson räägib oma näitusest „Filigraanne defilee“, mis osava ruumilahenduse ja lööva eheduse poolest oli aasta parim käsitöönäitus.

Olen lähedaste eeskujul varajasest noorusest alates olnud vaimustatud käsitööst. Mu armas ema Ivi oli väga peene ja loomingulise maitsega, talle meeldis pitskleidikesi ja -mütsikesi kududa. Isegi hallil nõukaajal käisime meie õega värviküllaselt ja kaunitult riides. Targa naisena ei konkureerinud ema oma ämmaga, kes oli usin soki- ja kindameister. Too minu vanaema Liisa kudas sokke-kindaid ka müügiks.

Noorepõlvetuinas jäi kudumine tagaplaanile. Aga oma perega Ameerikasse reisis, juba kahe lapse emana võtsin kaasa sukavardad.

Teadagi oli, et töötada ma seal ei tohi, minu kohustuseks jäid laste kantseldamine ning kodutööd. Vaba aega ja mõttetut ootamist oli järsku väga palju. Mu rahutu iseloom sellist seisundit kaua ei talunud. Leidsin kodu lähedalt lõngapoe ja seal rõõmsa, kord nädalas koguneva seltskonna, keda kõiki köitis kudumine.

Mäletan hästi esimest tutvust Ameerika kudujatega. Kui olin nendega ühise laua taga istet võtnud ja mult paluti näha käsilolevat tööd, võtsin välja neli-viisi paari kirikindaid. Olin just ühe paari Ameerika ämmale kinkinud ja tema reaktsioonist järeldasin, et taolised asjad ameeriklastele meeldivad, kudasid neid siis juurde. Lõngapoe vastuvõtt oli äärmuslik: maad võttis

vaikus, silmad läksid suureks kui tõllarattad ja kostsid esimesed ahhetused. Siis soovisid kõik neid pildistada ja mina olin saanud endale kudemisguru tiitli. Uhke tunne oli küll!

Ameerikas veedetud aasta jooksul tekkis kindel veendumus, et kirikinnastest peab saama minu ettevõtte ja hakkama neid eksportima üle maailma kõigile soovijatele. Septembris 2011 registreerisin OÜ Kagu Kudujad, mille juhatuse liige ja esikuduja olen siiani. Eesti kindamustrid, viie vardaga tihe kudumine ja värvide mäng – see haarab ja ma tahan ikka rohkem ja rohkem teada saada, kindaid kududa ja neid välismaalastele näidata, nendega uhkustada.

2015. aastal olin küps taotlemaks TUNNUS-TATUD EESTIKÄSITÖÖ meistrimarki. OÜ Kagu

„Kirevavarrelised labakud olid läinud aasta mardilaada konkursi UUS TOODE üks võidutöödest.“

Kudujad oli kogunud kuulsust, tooteid teati ja telliti. ERKL pakkus võimalust meistrimärgiga justkui pitsiriga kinnitada kogu maailmale, et minu kootud Seto-mustrilised kirikindad on maailma parimad. Näitus „Filigraanne defilee“ oli võimalus näidata külastajatele, et olen selle märgi auga välja teeninud.

Kirikinnaste mustrid ehk kirjad on iidne märgisüsteem, mille paljud tähendused on unustatud, aga osad on teada. Sõnad on minu jaoks ka märgid. Alliteratsioon ja riim, kordused, geomeetria, kujundid ja mustrid – see kõik on kodeeritud sõnum. Võõrsõnad näituse pealkirjas võiksid meie kirjade ugri-mugri ürgsust ja ehedust veelgi rõhutada.

Septembris avanenud näitusel marssisid uhkelt sisse kahte tüüpi kindad. Ühed olid Siberi seto külast, Krasnojarski krai Haidast pärit Ossipova Manni mustrivihiku kirjade järgi koo-

tud kindad. Need on rohkevärvilised, lopsakalt lilled, pilkupüüdev segu seto pärandist ja vene mõjudest. Teised, ruumi keskel laest langenud, olid kirevavarrelised labakud, kus randmeosa oli rõhutatum pikk. Idee selliselt kindad kududa tuli sellest, et mul endal on kapis paar vintage-mantlit moekalt lühikeste varrukatega. Meie kliimas poeb pakane vägisi laia varrukasuu vahelt sisse. Aga poole küünarnukini küündivad peene mustriaga kõrged labakud päästavad välja. Nad on kaunid kui talvine ehe, samas üdini praktilised. Ülipikki randmeid leiab ka muuseumikogude kinnastelt. Uudseks teeb minu kindad ühtselt ja justkui katkematult jätkuv kiri, kus üsna salaja on silmuseid juurde ja vähemaks võetud. Vanadel kinnastel on üldmulje pigem triibuline.

Kirevavarrelised labakud olid läinud aasta mardilaada konkursi UUS TOODE üks võidutöödest.

RAHVAKUNSTIGALERII tegutseb alates 2006. aastast Eesti Käsitöö Majas (Pikk 22, Tallinn). Galeris toimub aastas 17 kõrgetasemelist pärimuslikku või uusloomingulist käsitööd tutvustavat näitust. Traditsioonilised on iga-aastased ERKL aastateemad ja ka samateemalise konkursi võidutööde näitused. Kord-paar aastas esitletakse ka teiste rahvaste käsitööd.

Aastast 2008 valime välja aasta parima näituse. Tunnustuse on saanud näitused: Maaja Kalle „Särgivärk“, Lembe Maria Sihvra ja Margit Sondbergi rahvuslikes rõivastes nukkude kollektsioon „Oh laula ja hõiska“, Eve Tiidolepa isikunäitus, Margus Rebase „Punatud ja lõigatud mõtted“, OÜ Kango Tekstiili „Hundid ja lambad“, Katre Arula „Siidiga, niidiga ...“, Sirje Raudsepa „Kadrioru karud“.

Ühe pere-ettevõtte lugu: Avinurme Puiduait

● Pole olemas midagi juhuslikku, on vaid kokkulangevuste jada. Aasta oli 1992. Kunagisest rahvakunstimeistrite koondisest UKU olid järgi vaid riismed ja asjalood kujunesid nõnda, et samamoodi enam edasi ei saanud, aga edasi minna oli vaja. Pinnas oli soodne, sest sajanditepikkune puutöötraditsioon oli veel elus ja meistrid, kes vanu töid ja nõkse tundsid, Avinurmes olemas. Tasapisi sai hakatud tellimusi otsima ja oma töid pakkuma. Esmalt tegid seda enamasti pereisa Enno (69), kes oli viimane Avinurme UKU meister, ja pereema Eve (63), hariduselt raamatupidaja, aga aina enam liitusid nendega ka lapsed. Jagus tööd ja tegemist kõigile. Kes punus, kes viimistles, kes pidas raamatuid, kes koristas. Sedasi sai alguse eraettevõtte Strauss & Co.

Aia taha läinud laps ja teised

Tasapisi kogusime tuntuust. Ühel hetkel olime osa suurest maailmast ja selgus, et nimi Strauss & CO pole eesti keelele paslik ning ärireister nõudis uut nime. Kuna peres on Enno, Eve, Eiki (42), Eero (40) ja Eveli (37), siis valituks osutus E. Strauss. See on meie ühine ettevõtmine. Pole vahet tööle ega puhkusele. Kui vaja, siis ikka leidub keegi, kes avab ukseid, käib kiirelt kaupa viimas, punub mõned ootamatult tellitud

korvid või kirjutab arved.

Vahepeal on elu arenenud. Järjepidevad investeeringud on väikesest puutöökojast teinud pea kolmekümnele inimesele tööd pakkuva ettevõtte. Pisikesest müügiotakesest on välja arenenud Avinurme Puiduait – maja, mis ei tegele pelgalt käsitöötoodete müügiga, vaid pakub oma külalistele elamust. Elamust käsitööst, isetegemisest, maitsvast söögist, puidu lõhnast ja paljust muust.

Väikesest peretürest Evelist on saanud turunduse ja turismiga tegelev ärinaaine ja

Avinurme Puiduait ei tegele vaid käsitöö müügiga, vaid pakub elamust.

Avinurme Puiduait, www.puiduait.ee

perepoeg Eerost puidutöötlemiseks vajalike tehniliste teostuste sättija. Vaid Eiki on „väheke aia taha läinud“, nagu Evelile oma perekonda turistidele tutvustades meeldib ütelda. Temast on saanud ortopeed. Samas, Eiki on perekonnas ainus, kes korvipunumisoskusega oma esimese auto raha teenis. Nii et käsitöökus on ikka elus abiks olnud.

Koostegemise rõõm viib edasi

Puiduaita suurimaks tõmbenumbriks on kindlasti meie vanaema, Eve ema Helju (84),

kes õpetab korvitegemist kõigile, sõltumata keelest või päritolust. Eve õde Maire (52) on üks paremaid kibumeistreid Eestimaaal. Vahel on Puiduaidas müüjaks juba Eveli 10-aastane poeg Mortimer. Endiselt peetakse üheskoos nõu vajalike küsimuste üle. Vähemalt korra kuus katab Eve lõunalaua, kus jooksvalt arutatakse firmas olulisi teemasid. Ei maksa arvata, et seal ei tule ette teravaid ütlemisi või solvumist. Kõik on ju tavalised inimesed. Lõpuks aga vaieldakse asjad ikka selgeks ja edasi minnakse ühise eesmärgiga.

Kas jääme kestma? Usume, et jah! Ka järgmisel põlvkonnal on huvi puutöö ja Avinurme pärimuse vastu. Vanaisa Enno käe all meisterdavad autosid, mängumaju ja puidust lauamänge Triinu (10), Kaspar (7) ja ka Emma Marie (6). Kindlasti liitub nende mängudega ka väike Margret (7 kuud), kui vaid jalad kandma hakkavad.

Meile selline pere-ettevõtetus sobib. Koostegemise rõõm, teineteist ergutatakse ja toetatakse. Lähedasele on lihtsam öelda head ja teha ka märkust. See viib edasi ja kasvatab. Loodame, et meie tehtu edasi kandub. Hetkel tundub, et kõik liigub paremusele.

Eveli Tooming

Et maailmas oleks rohkem Eestit

● Saara kirjastuse raamatu „Eesti silmuskudumine I. Tavaj ja tehnikad“ ingliskeelse väljaande kohta kirjutas Kate Davies, hinnatud kudumidisainer ja käsitööraamatute autor Suurbritanniast: „See fantastiline raamat toob „kuidas“ ja „mis“ kokku nii muljetavaldaval moel, et see tähistaks justkui uut algust ja seaks kudumise ajaloos uue standardi. Vapustavalt põhjalik, kaunitult kujundatud ja ennekõike uskumatult rikkalik raamat! Ma arvan, et see on kõige tähtsam kudumise ajaloost kõnelev raamat, mis on paljude aastate jooksul välja antud.“

Saara edulugu

Väärrikad ja põhjalikud rahvuslikku käsitööd tutvustavad raamatud on Saarale toonud teise tähelepanulaine. Esimene sai hoo koolidele mõeldud kudumisõpikust, millele järgnesid „Heegeldamine“, „Õmblemine“ ja „Tikkimine“. Juba esimese õpiku peale olid õpetajad väga rõõmsad. Kogenud käsitööõpetajana teadis Anu Pink väga hästi, kuidas materjal lastele köitvaks teha. Peale selle oli tuline tahtmine teha parim ja ilusaim käsitööõpik. Koos kudumisõpikuga sündis 2002. aastal ka Saara kirjastus, mille südameks on algusest saadik olnud toimetaja Anu Pink ning kujundaja ja juhataja Anneli Kenk. Kirjastuse koduks on kunagise tekstiilivabriku hoone Türi järve ääres.

Tahtmine teha parimat kannustas Anut ja Annelit ka siis, kui koostöös Haapsalu pitsikudujatega küpses mõte välja anda Haapsalu salli ajalugu ja kudumist tutvustav raamat. 2009. aasta suvel ilmunud õrnval-

gest „Haapsalu sallist“ sai alguse Eesti oma käsitööd põhjalikult kajastavate kaunite käsitööraamatute kirjastamine.

Eesti kudujate seas kiiresti populaarseks saanud salliraamatu tellisid endale ka mitmed välismaa tippkudujad. Mõne aja pärast hakkas kirjastus saama palveid anda välja ingliskeelne tõlkevihik, mida koos raamatuga kasutada. Selle asemel andsid Anu ja Anneli välja ingliskeelse raamatu „The Haapsalu Shawl“ troonis 2010. aasta algul USA suurima käsitööraamatute hulgemüüja Unicorn Books edetabelis esikohal.

Meil on, mida hoida

Sel ajal sõnastas Anneli kirjastuse uue visiooni – et maailmas oleks rohkem Eestit. „Meie rahvuslik kudumine, Eesti moodi kudumine kui nähtus on saanud teatud ringkondades Eesti kaubamärgiks,“ kinnitab ta. Praegu rändavad Eesti käsitööd tutvustavad raamatud Saara kirjastusest mitte ainult Ameerikasse ja Inglismaale, vaid ka Jaapanisse, Uus-Meremaale, Indoneesiasse, Saudi Araabiasse ja mujale.

Järgmist mahukat raamatut osati juba oodata. 2010. aastal esitles kirjastus 400-leheküljelist kirevkirjut kogumikku „Meite Muhu mustrid“. „See oli meeletu töö, sest raamat ei sündinud mitte ERM-i, vaid erakogude põhjal. Pildistamine, meeletult skeeme ja jooniseid. Autor Anu Kaburi aastakümnete jooksul kogutud materjalid tuli tervikuks kokku kõita,“ meenutab Anu. „Sageli algab raamatu koostamine uurimistööga muuseumis. Me oleme omal

moel uurimisasutus: süveneme rahvakunsti nii põhjalikult, kui üldse annab süveneda.“

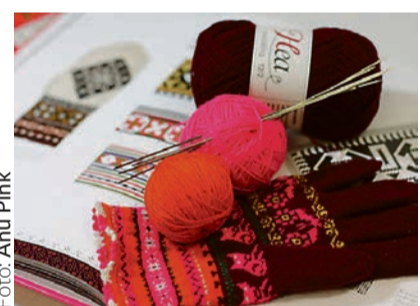
Ere näide sellest on kohe-kohe valmiv „Eesti silmuskudumise“ teine raamat sukkadest-sokkidest, mille tarvis Anu on uurinud, kaardistanud ja üle mõõtnud rohkem kui tuhat sukka ja sokki – nii palju, kui meie muuseumides leida on. „Higi ja veri ei paista meie ilusatest raamatutest enamasti välja, aga mõne taga on seda ikka väga palju,“ tõdeb Anu.

Tegijatele ja supertegijatele

Saara käsitööraamatute tähtsaim omadus on nende funktsionaalsus. „Püüame ka visuaalselt parimat, aga peamine on kasutajasõbralikkus: me teeme raamatuid tegijale,“ ütleb Anu. Nõnda juhtubki, et „mis“ ja „kuidas“ on

Anu Pink ja Anneli Kenk aitavad Eesti pärimuslikul käsitööl olla maailmas silmapaistval kohal.

Saara Kirjastus, www.saara.ee

ka maailmas tunnustatud käsitöötajate jaoks muljetavaldaval moel läbi põimunud.

Alates 2015. aasta kevadest müüb Saara kirjastus kaubamärgi „Hea“ all lõnga ja käsitöötarvikuid. „Õpetasime kuduma peenikesest lõngast kirikindaid, nagu vanasti tehti, ja tajusime, et tegelikult pole neid millestki teha: ükski Eesti villavabrik sellist lõnga ei tooda,“ selgitab Anu. Talle omase põhjalikkusega tellis ta lõngatootjalt kümneid sorte ning kammis läbi Rootsi lõngapoodi, kuni leidis, mida oli otsinud. Saara e-poes pakutakse ainult neid tooteid, mida nende raamatute autorid soovivad. „Häid asju ei saagi palju olla!“ ütleb Anu muheledes.

Kasutajasõbralikkuse kõige eredam väljendus on kudumiskomplektid. Kinkekarpi „Saara aitab armsaid asju teha“ peidab endas näiteks Muhu kinnaste kudumise põhjaliku õpetuse, vardad ja parajas koguses õiget värvi kindalõngu. Karbis on ka rinnamärk kirjaga „Mina kodusin Muhu kindad“ ja Saara kiidukiri: „Kui sa need kindad valmis said, oled superkuduja ja andsid oma väikese panuse Eesti kudumiskultuuri säilitamiseks.“

Anu ja Anneli kinnitavad, et püüavad endiselt oma panust eesti rahvusliku käsitöö säilitamiseks anda nii hästi, kui vähegi suudavad. Nende püüdlusi toetab juba 15 aastat kogemust.

Anu Bollverk

ESIMENE KÄSITÖÖETTEVÕTJATE FOORUM TOIMUS SETO-MAAL 2008. AASTA OKTOOBRI ja sellest alates on sündmus liikunud üle Eesti. Alates 2009. aastast annab silma paistnud ettevõtjale välja aastaauhinnad.

Ettevõtja aastaauhinnad on saanud pitsimeister Ulve Kangro, pereettevõtte Hiiu Vill, Aira ja Alvar Heiste, Saara Kirjastus, SA Maarja Küla, keraamik Eddi Leet, Nils-Naatan ja Tuuli Kaivo, Eesti Villa- ja Naha-tööstus, Margit Mehilane.

Milleks mulle mardilaat?

● KÄSITÖÖMEISTER MARELI RANNAP:

Minu jaoks on mardilaada neli päeva sündmus, kus ma tunnen ennast uhkena, et kuulun nii vahvate ja andekate inimeste hulka. Saan seal suhelda inimestega, kes on minu jaoks oma ala professionaalid ja asjatundjad, ja ma olen õnnelik, et tunnen neid. Inimesed vajavad eeskujusid ja mardilaadal näen enda omi, kelle tööd ma imetlen ning kelle teadustöid olen lugenud. Saan neid lähedalt näha ja võib-olla nendega ka mõne sõna vahetada. Sest oleme mardilaadal kui üks pere, kõik on võrdsed ja ühe kindla asja eest väljas: anda edasi eesti rahvusliku uhkust – meie käsitööd ja käsitöötraditsioone. Tunnen mardilaadal uhkust ka

iseenda üle, sest mõnele olen jälle mina eeskujuks.

Miks käin oma tooteid tutvustamas mardilaadal? Eks ikka selleks, et edeva inimesena uhkustada – ma olen väljavalitute seas, kes saavad loa tulla oma käsitööga mardilaadale. Tänu mardilaadale olen leidnud palju sõpru, kes on minuga samal lainel ja kellega oleme saanud ka koostööd teha.

Aastate jooksul on kujunenud välja minu oma klientuur, kes igal aastal tulevad ja midagi ka ostavad. See omakorda paneb pingutama, et neil oleks, mida osta, et igal aastal oleks midagi uut ja põnevat ning et harjumuspärased tooted oleksid jätkuvalt kõrge kvaliteediga.

Mareli Rannap
20. mardilaadal.

Fotod: Sandra Urvak

RAHVAROHKEL MARDILAADAL saab näha ja osta Eesti parimat käsitööd. Oma ala asjatundjad viivad läbi meistrikodasid ja õpitubasid lastele. Esitletakse uut käsitöötoodangut ja -raamatuid.

Osalejate hulgas on ka käsitööd õpetavad koolid, muuseumid ja teised käsitöö ja rahvapärandiga seotud asutused. Laadalistele pakutakse eestimaist köhutäidet ja kõlab rahvuslik muusika.

Paikkondade käsitöö

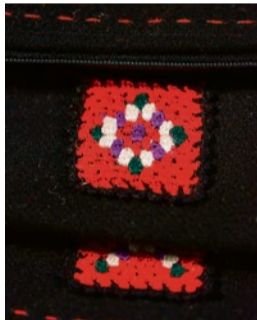
Katre Meistrikoda

www.facebook.com/KatreMeistrikoda/

Meistrite Maja

www.ulvekangro.ee

Avinurme Puiduait

www.puiduait.ee

Saara Kirjastus

www.saara.ee

Hiumaa Käsitööselt

www.hiukasitoo.ee

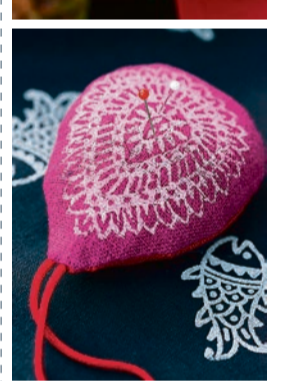
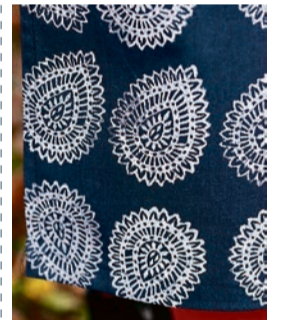
Eesti Rahva Muuseum

www.erm.ee

Peipsimaa Külustuskeskus

www.peipsimaa.ee

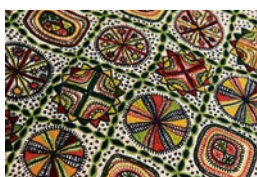
Viru Käsitöö Salong

www.aale.ee

Viljandi Käsitöökoda

www.handicraft.ee

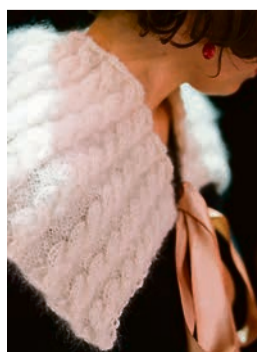
Koordi-kamber

www.koordikamber.ee

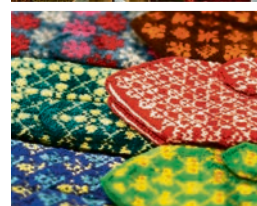
Tõstamaa Käsitöökodus

www.tostamaa.wixsite.com

Kagu Kudujad

www.nordicknitters.com

Haapsalu Pitsikeskus

www.haapsalusall.ee

Eesti Käsitöö Kodu

www.folkart.ee

